

УДК: 378.091.12-057.164:811.161.2'221.24'25-051

Наталія Адамюк

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання жестової мови
natbor07@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4927-6257
Researcher ID: AAM-6494-2020

Nataliia Adamiuk

PhD in Pedagogy, Senior Research Fellow
Department of Sign Language Education

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
вул. М. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

[Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine](#)

9, M. Berlinskoho St., Kyiv,
04060, Ukraine

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ДЛЯ ЖЕСТОМОВНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

COMMUNICATIVE STRATEGIES FOR PROVIDING QUALITY TRANSLATION FOR DEAF EDUCATION RECIPIENTS

Анотація. Метою статті є розкриття різних видів мовлення, якими користуються глухі здобувачі освіти з тим, щоб застосування ними перекладачами жестової мови сприяло ефективному навчальному процесу у вищій школі. Для викладення статті було використано наступні методи: спостереження та фіксування мовних зразків різних видів мовлення; лінгвістичний аналіз зразків природного жестового мовлення носіїв української жестової мови.

У статті звернено увагу на стару школу підготовки перекладачів жестової мови. Зазначено, що її реформі сприяла зміна точки зору міжнародного суспільства на глуху людину.

Зосереджено увагу на важливості якісного забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти, яке здійснюється перекладачами жестової мови. Перераховано та охарактеризовано види мовлення, до яких вдаються особи з порушеннями слуху, а саме, дактильного та жестового. Розкрито та на прикладах висвітлено відмінності між двома видами жестового мовлення.

Зазначено, що умовно розрізняють два типи жестового мовлення: кальковане жестове мовлення, засобом якого здійснюється переклад з словесної мови, та жестове мовлення власне української жестової мови. Акцентовано, що зазначені типи жестового мовлення не

є тотожними, оскільки кожний з них дотримується лінгвальних норм своєї мови.

Висвітлено причини нерозуміння фахівцями, які опанували дактильну абетку, дактильного мовлення глухих осіб. Підкреслено важливість дотримання правил української жестової мови, мовлення якої будується на цих засадах.

Узагальнено, що світній перекладач жестової мови є важливою постаттю у навчальному процесі осіб з порушеннями слуху, оскільки його присутність є чинником забезпечення комунікативних потреб глухих студентів.

Підкреслено, що комунікативні стратегії забезпечення якісного перекладу навчального матеріалу залежать від рівня жестомовної комунікативної компетентності освітнього перекладача жестової мови, до базових чинників якого належать рецептивні і репродуктивні навички мовлення.

Вказано, що попри наявність посібників з дактилювання та практичних занять з підготовки фахівців у сфері перекладу для жестомовних осіб, зокрема, в освітньому просторі, і досі актуальним є формування рецептивних навичок перекладача жестової мови. Підкреслено, що проблема полягає у неповному дослідженні застосування глухими особами дактилювання, в тому числі процесу відтворювання дактилем у природному для жестомовних осіб русі.

Для наведення прикладу подано мовні зразки, зображені на світлинах.

Ключові слова: дактилювання, жестове мовлення, перекладач, приклади.

Abstract. The purpose of the article is to disclose the different types of speech used by deaf education seekers so, that the use of sign language by interpreters facilitate an effective educational process in higher education. The following methods were used to present the article: observation and recording of speech patterns of different types of speech; linguistic analysis of samples of natural sign language of Ukrainian native speakers.

The article draws attention to the old school of training interpreters. It was noted that its reform was facilitated by the change of view of the international society to a deaf person.

Emphasis is placed on the importance of quality provision of the communicative needs of sign language education seekers provided by interpreters. In the article is listed and characterized types of speech that use people with hearing impairment, namely, fingerspelling and sign speech. The differences between the two types of sign language are revealed and illustrated.

It is noted, that conditionally two types of sign language speech are distinguished: calque sign speech, by means of which translating is done from a verbal language, and sign language speech of the actual Ukrainian sign language. It is emphasized, that the indicated types of sign language speech are not identical, since each of them follows the lingual norms of their language.

The reasons are covered of misunderstanding by the experts, who have mastered the fingerspelling alphabet, the fingerspelling speech of deaf persons. The importance is emphasized of adherence to the rules of Ukrainian Sign Language, whereupon speech of the last is based on these principles.

It was summarized, that the educational interpreter is an important figure in the learning process of hearing-impaired people because its presence is a factor in providing the communicative needs of deaf students.

It is emphasized, that communicative strategies, for ensuring quality translation of educational material, depend on the level of sign language communicative competence of the educational translator, whose basic factors include receptive and reproductive speech skills.

It is pointed out, that despite the availability of fingerspelling speech guides and practical

training in the preparation of specialists in the field of translation for sign language persons, in particular in the educational environment, it is still relevant to develop receptive skills of the sign language translator. It is emphasized, that the problem lies in the incomplete study of the way how the deaf use fingerspelling, including the process of reproduction of fingerspelling signs in natural for sign language native speakers direction.

Key words: fingerspelling, sign language speech, interpreter/translator, examples.

Актуальність дослідження. В останні п'ятдесят років, починаючи з 1970 р., у процесі підготовки перекладачів жестової мови (ЖМ) помітним стає дистанціювання спрямованості навчальної програми від реалій життя у частині спілкування між перекладачами ЖМ і жестомовними особами. Як засвідчували самі випускники курсів з підготовки перекладачів ЖМ, процес перекладу з усного на жестове мовлення не викликає проблеми як діалог з глухою особою. Проблема полягає у тому, що при знанні достатньої бази лексичних одиниць української жестової мови (УЖМ) перекладачами ЖМ, котрі пройшли курси з фахової первинної підготовки, має місце відсутність взаєморозуміння у процесі спілкування з глухими особами. Воно стає перекладачам ЖМ зрозумілим лише після накопичення практичного досвіду в процесі соціального обслуговування глухих осіб у різних сферах життєдіяльності. Відтак, стара школа з підготовки перекладачів ЖМ, яка діяла з часу офіційного створення Українського товариства глухих (УТОГ) (1933), концентрувала свою увагу власне на перекладі з усного мовлення на жестове.

Враховуючи наявність проблеми у частині спілкування, з 2009 р. змінюється навчальна програма з первинної підготовки перекладачів ЖМ і зосереджується увага на підтриманні діалогічного мовлення з носіями ЖМ. До уваги беруться всі види мовлення, якими користуються глухі особи у своєму комунікативному середовищі. Для цього до викладання на курсах з підготовки перекладачів ЖМ та підвищення кваліфікації перекладачів ЖМ починають

залучати глухих осіб, для яких УЖМ є «материнською» мовою.

У правовому полі зосереджується увага на посиленні статусу УЖМ, що стає можливим після низки важливих міжнародних та національних законодавчих документів (Резолюції Європейського парламенту щодо жестових мов (1988, 1998), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН (1993), Конвенція ООН «Про права інвалідів» (2006), Брюсельська декларація щодо жестових мов Європейського Союзу (2010), ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», ЗУ «Про освіту» (2017), ЗУ «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019). Спільнота Глухих наразі очікує на затвердження законопроекту «Українська жестова мова» Верховною Радою України, який підготовлений командою фахівців з УТОГ та відділу навчання ЖМ Інституту спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання дослідження ЖМ розглядалося багатьма зарубіжними науковцями, втім серед них вирізняються *Stokoe W., Casterline D, Croneberg C., Boyes Bray D., Sutton-Spence R., Woll B., Liddell S. K., Papaspiro T.*, які ставили на один рівень жестові і словесні мови (СМ) у питанні повноцінності; з питання жестового перекладу, підготовки перекладачів ЖМ увагу надавали *Crasborn O., Bloem T., Dean R., Pollard R., Hermans D., Dijk R. Van, Christoffels I., Janzen T., Korpiniski D., Napier J., Barker R., Stratiy A., Wit M. de.* Серед українських дослідників ЖМ, які досліджують національну ЖМ на лінгвістичному рівні виділяються *Адамюк Н. Б., Дробот О. А., Замша А. В., Федоренко О. Ф., Чепчина І. І.* (Адамюк, 2017; Адамюк, 2012; Адамюк & Чепчина, 2008; Адамюк, Дробот, Замша & Федоренко, 2019; Адамюк, Дробот, Замша & Федоренко, 2018). У

центрі уваги у процесі дослідження стоїть питання застосування УЖМ як засобу навчання різним групам споживачів.

Мета статті. Мета статті полягає у розкритті різних видів мовлення, якими користуються глухі здобувачі освіти з тим, щоб застосування ними в процесі комунікації перекладачами ЖМ сприяло ефективному навчальному процесу у вищій школі.

Методи дослідження. Для викладення статті нами були використані наступні методи: спостереження та фіксування мовних зразків різних видів мовлення; теоретичний аналіз лінгвістичної літератури і лінгвістичний аналіз зразків природного жестового мовлення носіїв УЖМ.

Результати дослідження. У даній статті нами передбачено висвітлити такі завдання, розв'язання яких може ефективно сприяти фаховому зростанню діючих і майбутніх освітніх перекладачів ЖМ:

1. Охарактеризувати види мовлення, до яких вдаються особи з порушеннями слуху у своєму комунікативному просторі;
2. Звернути увагу на причинно-наслідковий зв'язок «нечитабельності» дактильного мовлення жестомовних осіб особами, які опанували дактильну абетку і репродуктивні навички яких знаходяться на достатньому рівні;
3. Розкрити і на прикладах висвітлити відмінності між групами жестового мовлення, що відносяться до різних мов та якими користуються особи з порушеннями слуху;
4. За допомогою наведених для прикладу мовних зразків звернути увагу на кілька важливих правил УЖМ, на засадах яких будується мовлення УЖМ.

Переходячи до основного викладу статті зазначимо, що на відміну від особи, яка чує, і яка користується двома видами мовлення СМ (усне і письмове), особа з порушеннями слуху користується чотирма, а саме: дактильним, письмовим, усним (при можливості) і жестовим мовленнями.

Зосередимо увагу на двох видах мовлення: дактильному і жестовому, оскільки два інших не потребують роз'яснення. Як повторює українська дослідниця Кульбіда С. (Кульбіда, 2007) твердження зарубіжних колег пострадянського простору Гейльмана І. і Зайцевої Г. (Гейльман, 2001; Зайцева, 2000), дактильне мовлення – це своєрідна форма мовлення, яке базується на використанні комбінацій пальців руки, з системи пальцевих знаків, які у певній послідовності становлять дактильну абетку відповідної мови. Таким чином, дактильне мовлення – це комунікація за допомогою пальцевої абетки. Кожна літера, зображена певним положенням пальців руки, позначається терміном «дактилема». Що стосується жестового мовлення, то це – комунікація засобом використання лексичних одиниць ЖМ у процесі (акті, дії), кожна з яких має певне положення руки/рук (і, відповідно, пальців), яке, у свою чергу, має кілька характеристик руху. Слід підкреслити, що в Україні певними дослідниками (Горлачов О., Фомічова Л. та ін.) комунікація, яка здійснюється за допомогою жестових одиниць, називається міміко-жестовим мовленням, при чому не визнається існування власне УЖМ.

Освітній перекладач ЖМ, працюючи з глухими студентами під час лекційно-семінарських занять стикається з тим, що має проблеми з рецептивними навичками дактилювання; тобто він або неспроможний прочитати інформацію, яка подана з руки глухого здобувача освіти, або може неправильно інтерпретувати сказане глухою особою. Слід звернути увагу, що глухі студенти вдаються до дактилювання лише при позначенні термінів, прізвищ, нових слів, які на момент спілкування ще не мають жестового позначення тощо. На основі досліджень (Адамюк Н., Дробот О., Замща А.), якими були охоплено всі регіони країни, виявлено причину несформованості рецептивних навичок, яка полягає у тому, що репродуктивні навички перекладача ЖМ формуються на основі посібника з дактилювання, плакатів

тощо, де кожна дактилема змальована окремо і на кшталт реклами в позиції нульового руху; візуально багато дактилем нагадують букви української абетки, як ми це бачимо на прикладі дактильного слова *Полтава* (Фото №1). На світлинах дактилеми -п-, -л-, -т- чітко повернені тильною стороною долоні до співрозмовника (крім дактилеми В); під час дактилювання не завжди робоча рука за виписаними правилами притиснута до боку, що спостерігаємо на

Фото № 1. Дактильне слово «Полтава».

прикладі вказаних дактилем на фото № 1. Спостереження зафіксували, що у процесі дактилювання слова, тобто руху відтворення певної дактилеми і трансформування її у наступну в тому ж часовому проміжку, який потрібен для усного промовляння слова, позиції зазначених дактилем суттєво змінюються (*Фото № 2*). Привертає увагу до себе чинник бокової позиції усіх дактилем, а саме, дактилеми повернуті до

Фото № 2. Дактильне слово «Полтава».

співрозмовника боком (*перша відмінність*). У процесі відтворення всіх

дактилем у слові *Полтава* робоча рука притиснута до бокової частини тіла. Для співставлення проаналізуємо наступну світліну (Фото № 3), де чітко

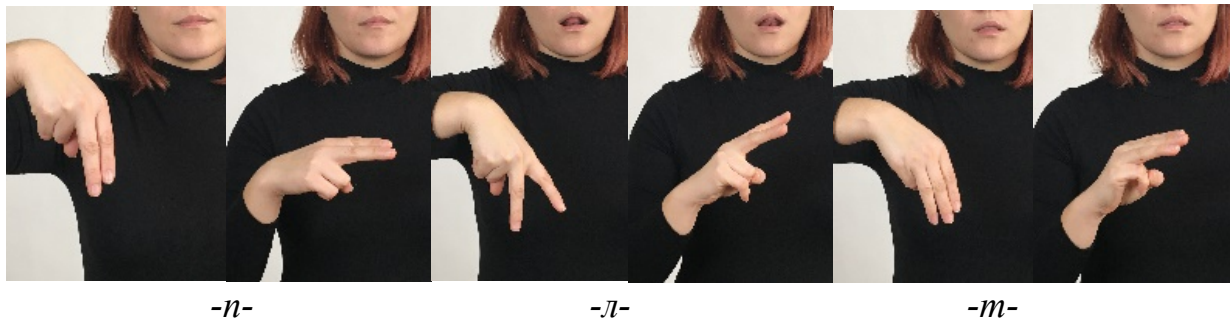

Фото № 3. Співставлення дактилем

виділяється вказана відмінність; окрім того, звернемо увагу на суттєву другу відмінність, яка і є каменем спотикання у процесі формування рецептивних навичок перекладача ЖМ в освітньому середовищі: це відтворення зазначених дактилем під іншим градусом нахилу. На прикладі іншого слова *Миргород* спостерігаємо аналогічну ситуацію:

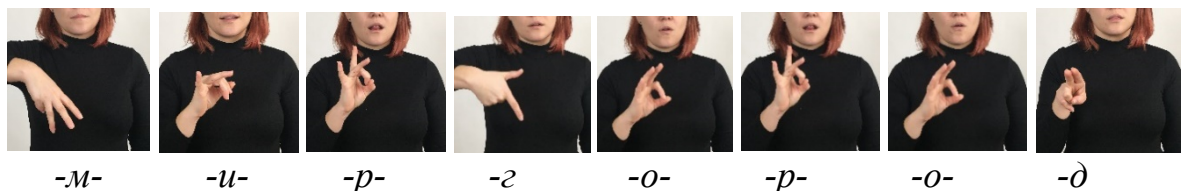

Фото № 4. Дактильне слово «Миргород»

привертають увагу дактилями -м-, -г-, д (Фото № 4, 5, 6), які в процесу руху змінюють градус відтворення та позицію (з лицьової на бокову). Саме на такі особливості мають звертати увагу освітні перекладачі ЖМ і практикувати власне дактильне мовлення у частині формування рецептивних навичок дактилювання.

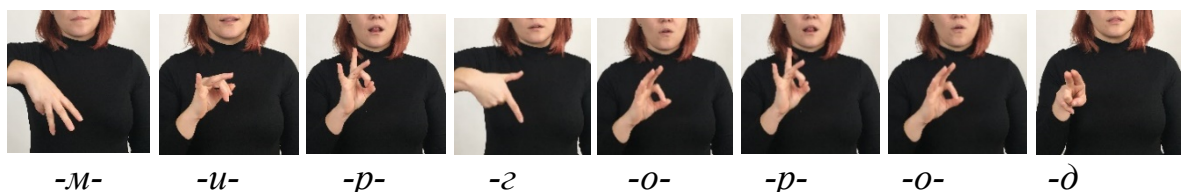

Фото № 4. Дактильне слово «Миргород»

Зазначимо також деякі стереотипні твердження про процес дактилювання (*третья відмінність*). Перше – у процесі відтворення кожного дактильного слова рука особи, яка дактилює, має рухатися справа наліво, щоб співрозмовник

Фото № 5. Співставлення дактилем

міг прочитати слово зліва направо як у письмовому тексті. Твердження хибне: будь-який рух з боку в бік виснажує зір і, відтак, знижується якість сприймання інформації. Дослідження довело, що рух дактилем на позначення слова відбувається лише у частині руху пальців, але не руху руки. Друге – місце дактилювання суворо обумовлене, тобто місце знаходиться або по центру грудної клітки, або дещо ближче до бокової частини тіла зі сторони робочої руки. Твердження хибне: дактилювання відбувається у будь-якій позиції стосовно тіла, важливою умовою слугує візуальна доступність передачі інформації до поля зору співбесідника.

До дактилювання освітній перекладач ЖМ в процесі перекладу лекції викладача звертається, якщо потрібно продактилювати імена, терміни; вся інша інформація, практично, подається засобом жестового мовлення. Багато перекладачів ЖМ відчують труднощі з перекладом з УЖМ на СМ, при тому, що переклад з СМ на УЖМ не викликає проблеми. Розглянемо чинник, який базується на тому, з якої мови засобом жестового мовлення здійснюється переклад. Ми розрізняємо умовно два його типи, а саме: жестове мовлення, засобом якого здійснюється переклад з СМ і жестове мовлення, засобом якого здійснюється переклад з УЖМ. Перше мовлення ми називаємо калькованим

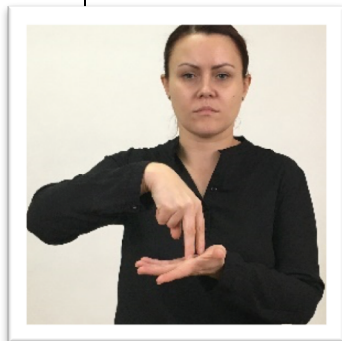
жестовим мовленням (КЖм), щоб відрізнити його від жестового мовлення власне УЖМ. Підкреслимо, що КЖм – це прообраз СМ і, відтак, дотримується всіх норм СМ, у тому числі синтаксичних, і оскільки дотримання синтаксичних норм становить основу жестового мовлення, вдамося до порівняння на основі кількох прикладів з тим, щоб зрозуміти відмінності між двома типами мовлення і усунути проблему в процесі перекладу лекційного матеріалу. Для зручності дві групи мовлення позначимо КЖм і УЖм.

Для початку розберемо сполучення, утворене з іменника та прикметника на прикладі *мамина сукня*. Звертаємо увагу, що засобом КЖм словосполучення *мамина сукня* передається

так, як озвучується засобом усного мовлення – МАМА / СУКНЯ (Фото № 6).

У процесі УЖм відповідно до лінгвальних норм УЖМ першим відтворюється іменник, а згодом прикметник. Оскільки у нашому прикладі прикметник *мамина* означає приналежність певній особі, то після прикметника застосовується жест приналежності і переклад виглядає таким чином: СУКНЯ / МАМА / жест приналежності (Фото № 7). Таким чином, правильно зчитуючи інформацію жестомовного студента, освітній перекладач ЖМ має слідувати нормам СМ для перекладу жестового мовлення на усне мовлення.

Читаючи УЖМ глухого студента як КЖМ освітній перекладач ЖМ сприяє неправильному уявленню викладача про освітній рівень глухого здобувача освіти. Для

наступного прикладу підберемо просте непоширене речення *Настала осінь*. У СМ, а отже, і у КЖМ головні члени речення можуть мінятися місцями: після підмета, вираженого іменником, виступає присудок, виражений дієсловом, або, навпаки, після дієслівного присудка має йти іменниковий підмет. За нормами УЖМ у жестовій конструкції першим завжди виходить жест, що у реченні виконує роль підмета, і лише після нього відтворюється жестова одиниця на позначення

Фото № 8

дії предмета (особи). Відтак, словесне

Фото № 9

речення *Настала осінь* перекладатиметься засобом КЖМ так: НАСТАТИ / ОСІНЬ **Фото № .8** ний освітній перекладач ЖМ не застосовує **Фото № .9** ну одиницю СТАТИ (*Фото № 8*), а використає ПОЧАТИ (*Фото № 9*). Втім, дотримуючи норм СМ засобом КЖМ зазначене речення для носіїв УЖМ звучатиме так: *Початок осені* (*Фото № 10*), оскільки присудок має слідувати за підметом, а не навпаки; відтак, перша мовна одиниця вже є іменною і

відтворений жест дії асимілюється в іменну частину – жест на позначення

ПОЧАТОК

Фото № 10

ОСІНЬ

предмета: ПОЧАТИ на ПОЧАТОК.

У жестовій конструкції УЖМ побудова речення правильна: ОСІНЬ / ПОЧАТИ (Фото № 11): знаючи дане правило освітні перекладачі ЖМ

успішно з цим справляються. Аналіз наступного прикладу передбачає порівняння у лінгвістику УЖМ; порівняння з КЖМ експресивно підкреслює

відмінності між мовними системами, які знаходяться у центрі розгляду. Просте поширене речення *Мої батьки живуть разом вже понад 40 років* засобом КЖМ матиме таку конструкцію:

ОСІНЬ

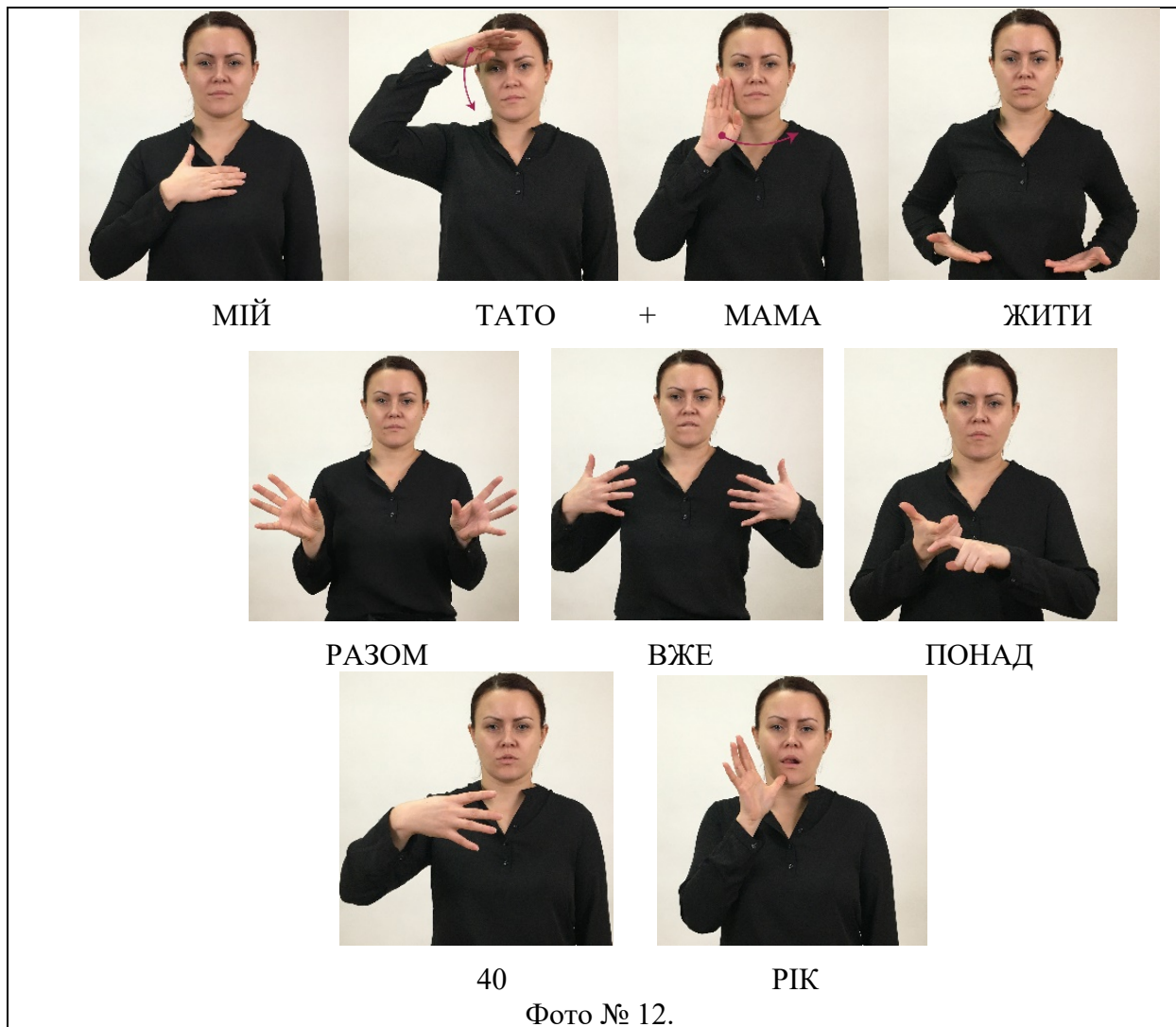
ПОЧАТИ

Фото № 11

МІЙ / БАТЬКИ (ТАТО+МАМА) / ЖИТИ / РАЗОМ / УЖЕ / ПОНАД / 40 / РІК (Фото № 12). Якщо речення нараховує 8 жестових одиниць, як і в СМ – 8 лексичних одиниць, то засобом УЖМ зі збереженням повного змісту відтворюються лише 5 мовних одиниць у наступній послідовності: БАТЬКИ (ТАТО+МАМА) / РАЗОМ / СТАЖ / 40 / РІК (Фото № 13). Перш, ніж розглянемо відмінності, зазначимо, що застосування понять ТАТО і МАМА складають одну жестову одиницю БАТЬКИ, що ми спостерігаємо у двох видах мовлення. Наступні відмінності: 1) У реченні, що передається засобом УЖМ відсутність жесту на позначення МІЙ означає, що мова йде якраз про своїх

батьків: у протилежному разі у жестовому реченні був би жест на позначення ЧУЖИЙ, ЙОГО тощо стосовно батьків;

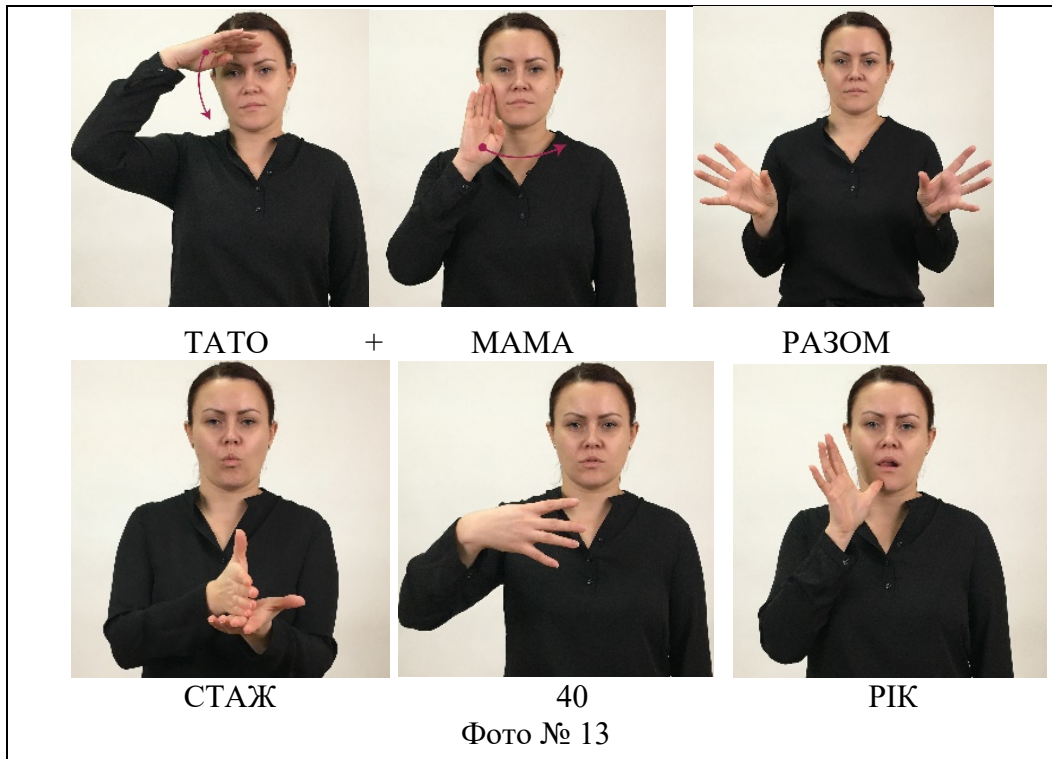
2) У реченні, що передається засобом УЖм відсутні наступні одиниці ЖИТИ,

ВЖЕ, ПОНАД, які наявні у реченні, що передається засобом КЖм, натомість має місце нова лексична одиниця на позначення СТАЖ.

Саме ця одиниця акумулює в собі поняття ЖИТИ, ВЖЕ; кількаразове повторення руху відтворення жестолексеми СТАЖ у сукупності з відповідною немануальною картиною несе у собі поняття тривалості (ПОНАД); 3) Речення УЖм візуально коротке за речення КЖм з вище викладеної причини, що пояснює несинхронність мовлення двох співрозмовників у часовому

проміжку, тобто, у присутніх складається враження, що мову глухого студента доповнює сам освітній перекладач ЖМ, оскільки останній продовжує переклад глухої особи, мовлення якої вже закінчилося.

Таким чином можна розглянути інше речення: *Після багатьох років судової тяганини йому поталанило виграти суд*, щоб переконатися у специфіці відтворення речення засобом УЖм та відмінності його від КЖм.

Відтак, перекладач ЖМ знає, що кількість мовних одиниць у реченнях в

КЖм:		УЖм:
ПІСЛЯ / БАГАТО / РІК / СУД / ТЯГАНІНА / ВІН / ПОТАЛАНІТИ / ВИГРАТИ / СУД		СУД / ТРИВАЛІСТЬ / ХЛОПЕЦЬ / ПОЩАСТИТИ / ВДАЛО / ВИГРАТИ

УЖм і у КЖм може бути неоднаковою за рахунок лінгвальних особливостей УЖМ: одні одиниці замінюються іншими, або підбираються жестолексеми, які поєднують у собі кілька понять таким чином, щоб зберегти повний зміст даного речення. Особові займенники в окремому реченні мають бути замінені на конкретні особи чи предмети; у наступних реченнях особа чи предмет

можуть взагалі не згадуватися, оскільки активізуються особові займенники.

Щодо синтаксису речень УЖМ зупинимося на прикладі питального речення (Фото № 14), оскільки тлумачення його побудови є легким і конкретним: всі питальні

жестолексеми відтворюються останніми. Якщо в КЖМ питальний жест може відтворюватися першим то в УЖМ, як свідчить фото № 15 – останнім. Якщо мовлення звернене конкретно до особи, про що свідчать спрямовані очі на співбесідника, та якщо

мовлення ведеться конкретно від особи, то використання особових займенників на кшталт *ти*, *я* втрачає сенс, – тому на прикладі речення *Скільки*

тобі років? відсутній займенник *тобі (ти)*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищевикладене, підсумовуємо наступні висновки:

1. Освітній перекладач жестової мови є важливою постаттю у навчальному процесі осіб з порушеннями слуху, оскільки його присутність є чинником забезпечення комунікативних потреб глухих студентів.

2. Комунікативні стратегії забезпечення якісного перекладу навчального матеріалу для жестомовних осіб залежать від рівня жестомовної комунікативної компетентності освітнього перекладача жестової мови, до базових чинників якого належать рецептивні і репродуктивні навички мовлення.

3. Глухі студенти у навчальному процесі користуються всіма видами мовлення, в т.ч. дактильним і жестовим. Умовно розрізняють два види жестового мовлення: кальковане жестове мовлення, засобом якого здійснюється переклад з словесної мови, та жестове мовлення власне української жестової мови. Зазначені види жестового мовлення не є тотожними, оскільки кожний з них дотримується лінгвальних норм своєї мови.

4. Попри наявність навчальних посібників з дактилювання та практичних занять з підготовки фахівців у сфері перекладу для жестомовних осіб, зокрема, в освітньому просторі, і досі актуальним є формування рецептивних навичок перекладача жестової мови. Проблема полягає у неповному дослідженні застосування глухими особами дактилювання, в тому числі процесу відтворювання дактилем у природному для жестомовних осіб русі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамюк, Н.Б. (2017). Лінгводидактична модель вивчення лексики УЖМ: аспекти опанування. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 1(81). Київ.
2. Адамюк, Н.Б. (2012). Особливості вивчення лексики української жестової мови глухими учнями початкової школи. (Дис. канд. пед. наук). Київ.
3. Адамюк, Н.Б., Чепчина, І.І. (2008). Синтаксичні особливості УЖМ: на прикладі простого речення. *Жестова мова й сучасність*. Вип. 3. Київ.
4. Адамюк, Н., Дробот, О., Замша, А., Федоренко, О. (2019). Бімодальний білінгвізм: новий підхід в освіті осіб із порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 1 (89). Київ.

5. Адамюк, Н., Дробот, О., Замша, А., Федоренко, О. (2018). До проблеми розроблення вітчизняної концепції бімодально-білінгвального підходу до навчання глухих та напівглухих осіб. *Інноваційна педагогіка*, 7, 1. Одеса.
6. Кульбіда, С.В. (2007). *Українська дактилологія*. (Науково-методичний посібник). Київ: Педагогічна думка.
7. Гейльман, И.Ф. (2001). *Знакомьтесь: ручная речь*. Москва: Загрей.
8. Зайцева, Г.Л. (2000). *Жестовая речь. Дактилология*. (Учебник для студентов высших учебных заведений). Москва: Гуманитарное издание центра ВЛАДОС.

REFERENCES

1. Adamiuk, N.B. (2017). Linhvodydaktychna model vyvchennia leksyky UZhM: aspekty opanuvannia [A linguistic-actical model for studying Ukrainian sign language: aspects of mastering]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 1(81). Kyiv (in Ukrainian).
2. Adamiuk, N.B. (2012). Osoblyvosti vyvchennia leksyky ukrainskoi zhestovoi movy hlukhymy uchniamy pochatkovoї shkoly [Features of studying the vocabulary of Ukrainian sign language by deaf elementary school students]. (Dys. kand. ped. nauk). Kyiv (in Ukrainian).
3. Adamiuk, N.B., Shepchyna, I.I. (2008). Syntaksychni osoblyvosti UZhM: na prykladi prostoho rechennia [Syntactical features of Ukrainian sign language: an example of a simple sentence]. *Zhestova mova y suchasnist*. Vyp. 3. Kyiv (in Ukrainian).
4. Adamiuk, N., Drobot, O., Zamsha, A., Fedorenko, O. (2019). Bimodalnyi bilinhvizm: novyi pidkhid v osviti osib iz porushenniamy slukhu [Bimodal bilingualism: a new approach in the education of hearing impaired people]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. № 1 (89). Kyiv (in Ukrainian).
5. Adamiuk, N., Drobot, O., Zamsha, A., Fedorenko, O. (2018). Do problemy rozroblennia vitchyznianoї kontseptsii bimodalno-bilinhvalnoho pidkhodu do navchannia hlukhykh ta napivhlukhykh osib [The problem of developing the national concept of bimodal-bilingual approach to training of deaf and semi-deaf persons]. *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika»*. Vyp.7. T.1. Odesa (in Ukrainian).
6. Kulbida, S.V. (2007). *Ukrainska daktylolohiia [Ukrainian fingerprinting]*. (Naukovo-metodychnyi posibnyk). *Pedahohichna dumka*. Kyiv (in Ukrainian).
7. Gejl'man, I.F. (2001). *Znakom'tes': ruchnaja rech' [Meet: manual speech]*. Moskva: Zagrej (in Russian).
8. Zajceva, G.L. (2000). *Zhestovaja rech'. Daktilologija [Sign language. Fingerprinting]*. (Uchebnik dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij). Moskva: Gumanitarnoe izdanie centra VLADOS (in Russian).